

PEDAGOGY AND EDUCATION

 DOI 10.51582/interconf.19-20.02.2023.020

Дослідження окремих аспектів генезису поняття «Культура»

Ходунова Вікторія Леонідівна¹

¹ кандидат педагогічних наук, доцент;
Український державний університет імені Михайла Драгоманова; Україна

Анотація.

У статті розглянуто загальнонаукові положення щодо проблеми «культури». Виокремлено понятійно-категоріальний апарат, за допомогою якого констатовано, що поняття «культура» це неоднозначне, полісемантичне, багатозмістове поняття, яке характеризується як сукупність матеріальних і духовних надбань, що відбивають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюється у результатах продуктивної діяльності; життя людей, яке виражається в найрізноманітніших моделях їхньої поведінки та засобах і продуктах їхньої діяльності: в ідеях, ідеалах, нормах та цінностях.

Ключові слова:

культура
історія

PEDAGOGY AND EDUCATION

Культура, пронизуючи всі аспекти життєдіяльності, від розуміння та творчого використання матеріальних і духовних основ, освоєння навколишньої дійсності й мистецтва за законами краси, свободи творчості та форм культурного самовираження, виступає потужним чинником соціального розвитку. Від рівня культури особистості, суспільства, цивілізації, від їх здатності захищати, зберігати, розвивати і створювати красу залежать долі самої культури і прогрес людства.

Відповідно до сучасних актуальних суспільних запитів, проблема сучасної культури стає предметом осмислення багатьох науковців. Культура як соціальний феномен приваблює все більшу кількість дослідників різних галузей науки (філософії, естетики, соціології, психології, педагогіки, історії та ін.). Комплексний підхід до проблеми культури у значній мірі пояснюється складністю самої проблеми. Але із зазначених напрямків у розкритті феномена культури, вихідним є питання про змістовне уявлення поняття «культура», що дотепер не має однозначного визначення й по-різному трактується в науковій літературі, залежно від пропонованих підходів щодо широти охоплюваних ним явищ.

Культура (з лат. – «cultura») – термін семантично неоднозначний і полізмістовний, що означає обробіток, догляд, землеробство, а також виховання, освіту, розвиток, поклоніння, шанування.

Згідно з усіма мистецтвознавчими довідками, слово «культура» має латинське походження (від лат. «cultura» – обробка, виховання, розвиток) та охоплює все те, що визначає специфіку людського існування в навколишньому світі (праця, побут, політика, наука, освіта, мистецтво, мораль тощо).

У словнику основних філософських термінів «культура» трактується як «сукупність осмисленої творчої діяльності людей; багатофункціональна система, що містить різноманітні аспекти людської діяльності» [1].

«Енциклопедія історії України» характеризує поняття «культура» в розмаїтості понять, явищ і схем поступу, що є тим проявом життя людей, який виражається в найрізноманітніших моделях їхньої поведінки та засобах і продуктах їхньої діяльності: в ідеях, ідеалах, нормах та цінностях.

Поняття «культура», яке вперше було використане

PEDAGOGY AND EDUCATION

М. Катон, в епоху античності, у значенні «агрокультура», поступово набуває різних термінологічних визначень – «цивілізація», «виховання», «освіта», «формування».

Можна погодитися з дослідниками В. Івановим, М. Межуєвим, В. Табачковським, які окремі способи організації та розвитку людської життєдіяльності, що представлені в продуктах матеріальної та духовної праці, в системі соціальних норм та настанов, у духовних цінностях, сукупності ставлення людини до природи, до інших людей і до себе самої, теж відносять до поняття «культура». Трактують сутності кожного виду культури відбувається через виокремлення особливостей її діяльності та способи задоволення людських потреб [2].

У широкому розумінні «культура» трактується як: цінність, що узагальнює багатовіковий досвід і характеризує тим самим рівень на певному етапі суспільно-економічних формацій, конкретних суспільств, націй і народностей, різних сфер людської життєдіяльності; специфіка людського існування в навколишньому світі (праця, побут, політика, наука, освіта, мистецтво, мораль тощо). У вузькому розумінні «культура» – це: прояв життя людей, котрий виражається в найрізноманітніших моделях їхньої поведінки та засобах і продуктах їхньої діяльності, в ідеях, ідеалах, нормах і цінностях; освіченість, вихованість [3].

У результаті різноспрямованих наукових розвідок автори збагатили поняття «культура» такими характеристиками, як: сукупність матеріальних і духовних надбань, що відбивають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються у результатах продуктивної діяльності (А. Воронін, С. Гончаренко, О. Соє, М. Ковтонюк); показник стану морального здоров'я суспільства, рівня економічних і політичних свобод, його духовного потенціалу (В. Гузь); способи та технологія людської діяльності в усіх сферах; галузь духовного життя людей (А. Могильний, Б. Єрасова): національна свідомість, духовна єдність поколінь (В. Верховинець, П. Павлюк); інтегрована якість особистості, що є основою її здатності до сприймання, оцінювання прекрасного і потворного, високого і низького, трагічного і комічного, а також створення естетичних цінностей у житті й мистецтві (Л. Михайлова, Л. Побережна); «компетентність», «грамотність», «освіченість», «вихованість» (Г. Беленька); успадковані винаходи, речі, технічні процеси,

PEDAGOGY AND EDUCATION

ідеї, звичаї і цінності (Б. Малиновський); середовище, в якому зростає особистість (П. Брук); загальна культура індивідуального мовлення – «людина реалізується в культурі думки, культурі праці й культурі мови» (І. Гамрецький, В. Русанівський, А. Юдіна); середовище, в якому зростає особистість (П. Брук); домінуюча рушійна сила, що лежить в основі самоідентифікації нації та через яку визначається її менталітет (Д. Арнольд); естетична цілісність особистості (Г. Рід); вірування, естетичні смаки, знання, професійна майстерність і всякого роду звичаї (А. Радклифф-Браун); комплекс значущих систем розвитку особистості (Д. Лотон); творчий потенціал особистості, як транслятор накопичених історією духовних цінностей, формування людини в історичному процесі її розвитку як суб'єкта духовної діяльності (Чжу Цзюньцяо).

З позиції філософії (В. Андрущенко, І. Бичко, Л. Губерський, М. Попович, О. Семашко, М. Михальченко та ін.) поняття «культура» знаходить вираження в діяльності людей із відтворення та оновлення соціального буття, включених в цю діяльність її продукти та результати [1].

У психологічній літературі термін «культура» трактують як поведінку людей, пов'язану з їх належністю до різних культурно-історичних епох, етносів і культурних практик [4]. А. Кребер, К. Клакхон матеріалом першорядної важливості убачають поведінку «а культура – ні, вона вже інша річ, цікава лише остільки, оскільки впливає на поведінку; і цілком природньо, що психологи вважають своїм предметом дослідження насамперед поведінку, а вже потім поширюють свої інтереси і на культуру» [5]. На роль культури у формуванні креативного, одухотвореного характеру буття, глибокого, багатогранного осягнення світу наголошує В. Лозовий [6].

На думку В. Томашевського, найбільш узагальненим є визначення культури, яке охоплює і якісно характеризує «всі сфери її свідомості (емоційну, психічну, волюву, інтелектуальну), всі види її життєдіяльності, всі засоби її саморозкриття: вона проявляється і в тому, як людина мислить, і в тому, що обирає, і в тому, що вміє, і в тому, яка вона сама». Вчений уважає, «в культурі актуалізуються, закріплюються та функціонують естетичні почуття, думки, погляди, ідеали, цінності та світоглядні орієнтації, що є

PEDAGOGY AND EDUCATION

основою створення художніх образів, визначення змісту та ціннісного спрямування творів, розгортання ексклюзивної програми того, що хотів передати автор тим, хто буде сприймати результати його художньої творчості». Саме тому суспільством висуваються відповідні вимоги до змісту естетичної культури митців, її концептуальності, відповідності вимогам часу, розвитку мистецької практики [3].

В. Кизима вважає, що «класичне тлумачення культури фактично ототожнює її із історією. Але таке ототожнення позбавляє культуру специфіки. Поняття «культура» і «історія» стають синонімами. З історичного опису «культура» розглядається як «сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством упродовж його історії, та різноманітних форм діяльності, у процесі якої змінюються не тільки умови життя, але й самі люди, відбувається їх соціальне, інтелектуальне, творче, моральне, естетичне та фізичне удосконалення» [7].

На історично детермінований рівень розвитку суспільства, творчих сил та здібностей людини, виражений у типах і формах організації життя і діяльності людей, у їхніх стосунках, а також створених ними матеріальних та духовних цінностях вказує О. Рудницька. Вона визначає культуру як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які висвітлюють його історично досягнутий рівень розвитку та втілюються в результатах продуктивної діяльності людини. Водночас під «культурою» дослідниця розуміє і рівень освіченості, вихованості окремої людини, а також якісний рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності [8].

Водночас, ряд дослідників вважають, що поняття «культура» й «історія» не можуть бути тотожними «адже історичний процес виступає базовим, і культура як об'єктивне явище є підсистемою системи «суспільство». Тим самим історія культури є складовою історії людства і поняття «історія» є більш широким (базовим) щодо поняття «культура» [9].

Є. Девіс, К. Клакх, Ч. Хоккет зазначають, що з позицій соціологічного підходу «культура» розглядається перш за все, як поняття колективне, що дає можливість враховувати особливості соціокультурного середовища освітнього закладу у процесі формування професійної культури майбутніх педагогів, використовуючи механізми «соціального навчання» та розглядати

PEDAGOGY AND EDUCATION

процес професійної освіти як керовану культуротворюючу діяльність.

На динаміку соціальних змін вказує Т. Парсонс. На перший план сутності «культури» вчений відносить: систему виробництва та відтворення культурних зразків; систему соціокультурної презентації (механізм обміну лояльностями між членами колективу); систему соціокультурної регуляції (механізми підтримання нормативного порядку і зняття напруги між членами колективу), що дозволяє екстраполювати у процес формування професійної культури важливі соціальні консервації, трансляції та соціалізації [10].

Багатогранність «класичних» трактувань культури, не втрачають своєї актуальності. Сьогодні, як зазначає К. Прокоф'єва, «культура» – це неоднозначне, полісемантичне, багатозмістове поняття, яке стосується людини та її діяльності, що має характер відтворювання та визначає людське у людині, ступінь, міру її формування, розвитку, реалізацію соціальних сил у різній діяльності, вона містить природні об'єкти, предмети, створені людиною і духовні явища [11].

На основі результатів теоретичного аналізу можемо констатувати, що «культура» – суспільно-соціальне явище, що відображає його якісну характеристику та примножує духовне життя людини; культура спрямована на самопізнання людини, набуття нею світоглядних установок; культура створює необхідні для орієнтації людини в соціумі правила і норми поведінки; культура є домінантним фактором формування людських сутнісних сил, потреб, емоцій.

References:

- [1] Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук та ін. – НАН України, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди. – К.: Абрис, 2002. – С.379.
- [2] Культурологія: навч. пос./ Є.А.Подольська, В.Д. Лихвар, К. А. Іванова – К: 2005. –392с.
- [3] Томашевський В. В. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх дизайнерів у закладах вищої освіти: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Томашевський Володимир Володимирович. –Кривий Ріг. –2020 – С.362.
- [4] Кузнецова Т. В. Психологія культури. Психол. філос. Аналіз. – К.: МАУП, – 2005. – 152 с.
- [5] Kroeber A.L., Kluckhohn C. Culture, a Critical Review of Concepts and Definitions // Papers of the Peabody Museum of American Archeology and Ethnology. Cambridge – 1952. P. 155, 169.

PEDAGOGY AND EDUCATION

- [6] Морфологія культури: тезаурус / за ред. проф. В. О. Лозового. - Харків: Право, 2007. - С. 82.
- [7] Кизима В. В. Культурологія і сучасна методологія гуманітарного пізнання. Вісник НАН України № 5. - К.: 2001. - С. 13-25.
- [8] Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. - К.: Либідь, 1997. - С. 108-109.
- [9] План-проспект ілюстрованої «Історії української культури» у 5-ти томах - К.: 1992.
- [10] Бабенко Т. Формування професійної культури педагога. / Т. Бабенко // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Педагогічні науки. - 2015. - Вип. 140. - С. 31-34.
- [11] Прокоф'єва, К. А. Поняття культури: методологія вивчення / Національний гірничий університет. Інститут гуманітарних проблем. Тertia: Альманах. - Дніпропетровськ : НГУ, 2005. - С. 131-145.